

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ НОВОТВОРІВ АРКАДІЯ КАЗКИ

У статті проаналізовано семантичні особливості індивідуально-авторських новотворів у поезії Аркадія Казки.

Ключові слова: авторський лексичний новотвір, семантика, неологія, українська поезія ХХ століття.

The article is devoted to the analysis of semantic peculiarities of author lexical new-formations fixed in the poetry by Arcady Kazka.

Key words: lexical new-formation, semantics, neology, Ukrainian poetry of XXth century.

*За кожного автора говорить час,
і коли час уже поховає – то вже назавжди.*

(А. Казка)

ХХ століття в українській поезії характеризувалося величезним накопиченням індивідуально-авторських новотворів, традиція використання яких міцно вкоренилась і в сучасних літературних колах. Таке явище легко пояснюється тим, що цей період став переломним, відбулися чималі зміни у всіх сферах життя суспільства, і використання чогось абсолютно нового в творчості було для поетів ковтком чистого повітря. Поезії тісно у звичайних рамках слова, і тому вона відкриває нові обрії його можливостей, варіює з формою, робить її до неможливого незвичайною і чудернацькою. „Слова мають власну душу” – писав Б. Брехт, і, слідуючи цьому, можна сказати, що кожен новотвір – це душа його творця. Аркадій Казка був одним із тих, хто дотримувався класичного погляду на літературу, його приваблювала не „фесричність” поезії як структури, а вишуканість слова як найважливішого його складника. Ім’я цього українського поета, на жаль, згадується лише в контексті творчості П. Тичини, і то більше як його друга, а не оригінального художника слова. Саме тому метою статті є донесення до широкого загалу результатів словотворчої діяльності цього поета. Дослідження авторських лексичних новотворів (АЛН) наразі є актуальним уже тому, що завдяки їм активно поповнюється поетичний словник мови, і, звичайно, вони є невід’ємною частиною ідіостилю письменника. Матеріалом дослідження слугували АЛН А. Казки, засвідчені в поетичних текстах збірки „Васильки” [6]. Загалом реєстр укладеного нами словника АЛН охоплює понад 60 одиниць, представлених різними частиномовними класами (див. таблицю 1):

Таблиця 1

Частиномовний розподіл авторських лексичних новотворів Аркадія Казки

Іменники	Прикметники	Дієслова	Дієприкметники	Прислівники
27	21	10	2	4

Отже, із-поміж АЛН у поезії Аркадія Казки переважають іменники та прикметники. Одиничними АЛН представлені прислівники. У словнику не засвідчено таких частин мови як займенник, числівник і вигук, що загалом „характерно для поетичного лексикону ХХ століття, у якому зазначені класи представлені одиничними оказіональними утвореннями” [4, с. 45].

Більшість новотворів А. Казки є абсолютно зрозумілими, так би мовити „прозорими”, навіть без контексту, наприклад: *в’ється-сміється, рука-ліля, Кобзар-Весна* та ін. Такі АЛН виконують експресивну функцію. У цьому плані автор активно

експериментував з іменниками. Їхня перевага „пояснюється потребою номінації насамперед нових предметів, реалій, явищ тощо” [1, с. 34].

Повною мірою семантична наповненість новотвору розкривається лише у контексті. Привертає увагу АЛН *сорокатість*, який автор використав для позначення ознаки натовпу: *Трьохпілля, сорокатість, темрява народня, / З достатку – кризи й безробіття, / Товпища голодні* (Стежечка. 1926–1927). Цей АЛН походить від назви птаха *сорока*. Як відомо, у фольклорі образ сороки асоціюється з брехливістю та цікавістю. Автор намагається одним словом дати виразний опис юрби з притаманними їй рисами сороки: пістрявістю, цікавістю, балакучістю, пліткуванням. Цей АЛН емоційно наповнений, оскільки виражає незадоволення поета тогочасним суспільним станом.

Близьким за семантикою до попереднього є АЛН *гуцолюд*, мотивований узуальними словами – *гуца* і *люд*, який позначає велике скупчення людей – натовп на автобусній зупинці: *І тут хтось з гуцолюду згинув. / Зійшов з трамвая і білет / Зім'яв, порвав і кинув* (Трамвайний білет. 1925).

Трапляється, що семантику новотвору неможливо витлумачити навіть унаслідок ретельного аналізу тексту, наприклад: *Трьохпілля, сорокатість, темрява народня...* АЛН *трьохпілля* може бути мотивованим значенням числівника та іменника *три* і *поля*, але в такому випадку зміст новотвору не відповідатиме контексту. Також *трьохпілля* можна трактувати, відштовхуючись від біблійного значення числівника *три*, що надає сакрального забарвлення цьому АЛН і поемі загалом. Таким чином, відсутність семантичного підґрунтя позбавляє новотвір значенневої „прозорості”, а це ускладнює сприйняття твору в цілому, призводить до його багатозначності і дискусивності питання про ідейне наповнення.

Друге місце за частотністю використання після індивідуально-авторських іменників посідають прикметники (32% новотворів). Із цією частиною мови поет експериментував найсміливіше. За лексико-граматичною характеристикою у творчості А. Казки переважають відносні прикметники: *вільний-богорівний, чергозмінний, змінно-тінний*. Значна кількість таких новотворів є неекспресивними, „основна їхня функція – лаконічно назвати ознаку” [2, с. 28]. Лише окремим АЛН притаманна експресивність, при цьому важливу роль відіграє семантика мотивувального слова, наприклад: *Всього Світу Воскресіння! – / Встаньне ж, вільні-богорівні!* Автор закликає до певних дій шляхом порівняння людини з Богом, наголошуючи, що саме в цьому й проявляється її воля і незалежність (Встаньте ж, вільні-богорівні! 1918).

У новотворах *чергозмінний* та *змінно-тінний* А. Казка використав однаковий компонент *змінний*, за допомогою якого наголошує на мінливості та швидкоплинності тих чи інших явищ: *...зірок і сонця чергозмінні чари* (Він іде. 1926–1927); *Думки в душі – мов хмари в небі змінно-тінні* (Дорога. 1924).

Оказіональні дієслова А. Казки (16%) експресивні та оригінальні. Вони створюють не лише виразний словесний образ, а й характеризуються високою інформативністю, зумовленою їхніми структурними особливостями: *витись-сміятись, зароситись-заюшитись, стерегти-леліяти*. Характерною ознакою дієслівних АЛН є декілька рядів з однаковими семами. Наприклад, сема ‘*гинути*’ є складовою частиною трьох АЛН: *зринати-гинути, згасати-гинути, стогнати-гинути*. Найбільш прозора семантика останнього новотвору, що розкривається безпосередньо в контексті і не потребує детальнішого аналізу: *В той час лихий, як стогнуть-гинуть діти / Твої на замордованій землі* (Посуха. 1916). Цей новотвір передає настрій духовно виснаженої землі. Акцент найбільшою мірою падає на дітей, адже саме вони стають невинними жертвами моральної посухи людства.

АЛН *зринати-гинути* створений антонімічним зближенням двох несумісних слів, які тим самим більш детально описують дію: *Зринають-гинуть думи в глибині, – / У смерках духа, мов квітки у хащах*. (Тріолет. 1918). Думки зникають, не встигнувши зародитись, вони гинуть у темноті людської душі, серед її повсякденності, втоми, рутинності життя, де

не вистачає променя надії на краще. На такі висновки наводить переломний для України час написання поезії, а саме 1918 рік, коли „гинув старий світ, і в боях народжувався новий” [6, с. 12], такий ще невідомий і манливий для А. Казки.

Графосемантизми у словотворчості А. Казки репрезентовані єдиним новотвором *шусть(!)нути*, який є оригінальним за способом творення і абсолютно простим із семантичного погляду. Графічний знак оклику всередині слова автор використав для того, щоб наголосити на першій кореневій частині, акцентуаційно виокремити її і якнайточніше передати спосіб польоту ластівки: *Ось гомінкїї ластівки із клуні шусть(!)нули / І чорними заграли в небі блискавками* (Ворота. 1924).

У творчості А. Казки прислівникових АЛН відносно мала кількість (6%). Прислівники, незважаючи на те, що формують порівняно нечисленний клас АЛН, у контексті поетичних творів поета, виконують важливу експресивну функцію. Називаючи ознаку динамічної чи статичної ознаки, адвербіальні неолексеми характеризують дію, процес, ознаку точніше, конкретніше, допомагають пізнати (хоча б частково) специфіку авторського світовідчуття.

Викликає зацікавлення прислівниковий АЛН на позначення звукового вияву дії *мільйоновоголосо: З сльозами радості гукнуть мільйоновоголосо: / Воїстину воскрес!* (Великдень. 1925). Цей прислівник підсилює емоційність поезії, робить її семантично наповненішою й виразнішою, допомагає відобразити поліфонію голосів, їхню кількість і водночас унісон звучання, який характеризує підняття морального духу натовпу.

Філософське підґрунтя лірики А. Казки, розуміння поезії як сплаву слова і музики, об'єднаних формою, визначило відповідне моделювання світу у текстах, а також АЛН. Незважаючи на відносно невелику кількість, новотвори віддзеркалюють специфіку індивідуально-авторської поетичної картини світу Аркадія Казки і є широким полем для подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адах Н. А. Авторські лексичні новотвори Василя Барки: (семантико-дериваційний та лексикографічний аспекти) / Н. А. Адах ; за ред. Г. М. Вокальчук. – Рівне : Видавництво Олега Зеня, 2007. – 136 с.
2. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект): [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенко. – Рівне : Перспектива, 2004. – 524 с.
3. Вокальчук Г. М. Оказіональні іменники в поетичному словнику М. Вінграновського / Г. М. Вокальчук // Філологічні студії: [науковий часопис]. – № 4. – Луцьк : Волинський академічний дім, Волинський державний ун-т ім. Лесі Українки, 2002. – С. 28–34.
4. Вокальчук Г. М. Частотний аналіз авторських лексичних новотворів у поетичному словнику „Молодої музи” / Г. М. Вокальчук, Т. І. Мамчич // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії: [зб. наук. праць Рівненського держ. гуманітарного ун-ту]. – Вип. 14. – Рівне, 2006. – С. 44–47.
5. Вокальчук Г. М. „Я – беззразковості поет” (словотворчість Михайля Семенка): [монографія] / Г. М. Вокальчук. – Рівне : Перспектива, 2006. – 201 с.
6. Казка А. В. Васильки / Аркадій Казка. – К. : Радян. письменник, 1989. – 260 с.
7. Київські неокласики: словотворчість / Н. В. Гаврилюк ; відп. ред. Г. М. Вокальчук. – Острогор : Вид-во НаУ „Острозька академія”, 2009. – 216 с. (Лексикографічна серія „Українська індивідуально-авторська неографія” ; вип. 2).